

MARKAZIY OSIYO MA'RIFATPARVARLARINING INNOVATSION PEDAGOGIK G'OYALARI ORQALI TALABALARNI PEDAGOGIK

Razzoqova Shaxnoza Jo'rayevna

Buxoro innovatsion ta'lim va tibbiyot instituti

Xotin-qizlar qo'mitasi raisi

E-mail: razzokova.shahnoza@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada Sharq mutafakkirlari merosida ta'limiy-axloqiy qarashlarning ifodalanishi, ulardan ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: mutafakkir, meros, sharq, ta'lim, axloq, ma'rifat, bilim, ilm, adolat, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, xalqparvarlik, mardlik, saxiylik, kamtarlik, rostgo'ylik, do'stlik.

Oliy ta'lim tizimida Sharq mutafakkirlari merosini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodga buyuk allomalarimizning ta'lim-tarbiya to'g'risidagi fikr-mulohazalarini yetkazish yoshlar ongini shakllantirishga xizmat qiladi.

Sharqning buyuk mutafakkirlari Al Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Maxmud Qoshg'ariy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Amir Temur, Ulug'bek, Alisher Navoiy, kabi buyuk siymolar millatimizning iftixorlari ekanligini bilishimiz zarur.

Al Xorazmiyning asarlarda insonni ulug'lash, adolat, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, xalqparvarlik, mardlik, saxiylik, kamtarlik, rostgo'ylik, do'stlik, olijanoblik, muruvvatlilik, odob-axloq, ilm-ma'rifat g'oyalari ilgari surilgan. Mutafakkir insonning insonga bo'lgan samimiy muhabbatini ta'riflab quyidagicha yozadi: "Muhabbat har qanday qimmat narsaning bahosidir va u har qanday yuqori narsaning shotisidir. Muhabbat xor-xashaklarga bardosh berilmasa va uning loyqa

suvarini ichmasa, unda yaxshilik bo'lmaydi. Muhabbat qanday yaxshi shafedir va uning egasiga qalb qanday yaxshi yordamchidir". Mutafakkir yoshlarni navqironlik davrining har daqiqasini qadriga yetishga, halol mehnat qilib, farovonlik, baxt-saodatga erishishga chaqiradi.

Abu Nasr Forobiy "Fozil odamlar shahri", "Baxt saodatga erishuv to'g'risida", "Ixsos – al-ulum", "Ilmlarning kelib chiqishi", "Aql ma'nolari to'g'risida", "Mukammal ta'lim haqida risola" kabi asr larida ijtimoiy-tarbiyaviy qarashlari ifodalagan. Forobiy "maqsadga muvofiq amalga oshirilgan ta'lim-tarbiya - insonni ham aqliy, ham axloqiy jihatdan kamolga yetkazadi, xususan, inson tabiat va jamiyat qonunqoidalarini to'g'ri bilib oladi va hayotda to'g'ri yo'l tutadi, boshqalar bilan to'g'ri munosabatda bo'ladi", deb aytadi. Bunday inson, - deb yozgan edi Forobiy, - insoniy barkamollikning oliy sohibi va baxt saodat bo'ladigan xatti-harakatni biladigan zotdir.

Abu Ali ibn Sino kamolotga erishishning birinchi mezoni sanalgan ma'rifatni egallashga da'vat etadi. Zero, ma'rifatli kishi jasur, o'limdan ham qo'rqmaydigan, faqat haqiqatni bilish uchun harakat qiladigan bo'ladi, deydi Ibn Sino. Bilimsiz kishilar johil bo'ladi, ular haqiqatni bila olmaydilar, deb ularni yetuk bo'lmagan kishilar qatoriga qo'shadi. Bunday kishilardan ilmiy fikrlarni sir tutish kerakligini ta'kidlaydi. U haqiqatni bilish uchun bilimga ega bo'lish kerakligi, lekin har qanday bilim ham haqiqatga olib kelmasligi, inson o'z bilimining haqiqiylikini bilishi uchun mantiqni ham bilishi zarurligini uqtiradi. Ibn Sinoning ta'lim metodlari haqidagi ta'limoti asosida ham bilimlarni egallashda mantiqiy tafakkur, shaxsiy kuzatish va tajribalarga tayanish kerak, degan g'oya yotadi. Ibn Sino ta'limotida bilishda qaysi metodlardan foydalanilmasin – u og'zaki ifodami, bilimlarni tushuntirishmi, turli ko'rinishdagi suhbatmi, tajribalarni, baribir talabada haqiqiy bilim hosil qilish mustaqil, mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, olgan bilimlarini amaliyotga tatbiq eta olish qobiliyatini tarkib toptirish asosiy maqsad bo'lgan. **Ibn Sino** ona allasining tarbiyaviy ahamiyatini quyidagicha ta'riflaydi: "Bolaning talabini qondirmoq uchun unga ikki narsani qo'llamoq kerak. Biri - bolani sekinsekin tebrating, ikkinchisi uni uxlatish

uchun odat bo‘lib qolgan musiqa – allalashdir. Shu ikkisini qabul qilish miqdoriga qarab bolalarning tanasi bilan badan tarbiyaga va ruhiyati bilan musiqaga bo‘lgan iste’dodi hosil qilinadi”.

Abu Rayxon Beruniyning ta’kidlashicha, inson aql sohibi ekanligi bilan hayvondan farqlanadi. Bu farq insonning jamiyatdagi turfa ehtiyojlari bilan izohlanadi. Mazkur ehtiyojlar eng avvalo undan “yashiringan narsani bilishga» intilishda va kelajakda bo‘ladiganini ko‘rib qo‘yishda, nimani halokatga ketayotgan bo‘lsa, oldindan hozirlanib, oldini olish imkoniyatiga ega bo‘lishda ko‘zga tashlanadi”. Abu Rayxon Beruniy axloqlikning ijtimoiy mezoni sifatida inson hayotida mehnatning ahamiyatini shunday ta’kidlaydi: “Baxtsizlikdan, johillikdan qutulish uchun mehnat qilish zarur”.

Kaykovusning “Qobusnoma” asari Sharq pedagogik fikr taraqqiyotida inson kamolotini shakllantirishda muhim o‘rin egallaydi. Unda Sharq pandnomalaridagi an’anaga binoan va X asrda paydo bo‘lgan yoshlar jamoasi juvonmardlik tarbiyasi ifodalanadi. Muallif juvonmardlik haqida eng oxirgi bobda so‘z yuritadi. U odamlarning xislatlarini uch xilga bo‘ladi: aql, rostlik va juvonmardlik. Juvonmardlikning asosini Kaykovus uch narsada deb biladi. Birinchisi, aytgan so‘zning ustidan chiqish, ya’ni rostlik; ikkinchisi rostlikka xilof qilmaslik; uchinchisi, xayr ishini ilgari tutish. Shuningdek, asarda inson hayotida bilimning o‘rni beqiyosligi, aqlan yetuklilik har qanday moddiy boylikdan ustunligi ta’kidlanadi: “Agar mol mulking kamayib qolsa aql bilan boyib ketishga harakat qil, zero aqliy kamolot, mol-mulk boyligidan yaxshiroqdir. Chunki aql bilan boylikka erishish mumkin, boylik bilan esa aql qozonish mumkin emas, savodsiz johil, qashshoq bo‘lib qolaveradi, aqlni esa o‘g‘ri ololmaydi, suv olib ketmaydi, olov yutmaydi”.

Mahmud Qoshg‘ariyning “Devonu lug‘atit turk” asarida ilm olishning qadri, bilim eng bebaho boylik bo‘lib, uning negizida insonning ma’naviy-ma’rifiy dunyoqarashi, odobaxloqi, go‘zal insoniy fazilatlarini shakllanishi, bilim va kasb-hunar insonning butun xatti-harakatlarini belgilashi ta’kidlab o‘tilgan. Shuningdek, alloma mol-dunyoga intilish va hirs qo‘yishni xuddi tog‘dan kelayotgan selga

o'xshatadi. Mol-mulk hirsiga berilib ketgan kishi shu sel ostida qolgan toshdek chilparchin bo'ladi, deydi.

Abdurahmon Jomiy "Bahoriston" asarida ilmni behuda egallamaslik, har bir shaxs foydasi tegadigan ilmni egallash zaruriyatini ta'kidlaydi:

Eng zarur bilimni qunt bilan o'rgan,
Zarur bo'lmaganni axtarib yurma.
Zarurini hosil qilgandan keyin,
Unga amal qilmay umring o'tkurma.

Abdurahmon Jomiy asarda bilimning inson hayotidagi ahamiyati hamda ijtimoiy jamiyat taraqqiyotini belgilashdagi o'rni va rolini ochib berish bilan birga har bir kishi tomonidan ma'lum hunar sirlarini o'zlashtirish foydadan holi bo'lmasligini uqtiradi. Ayni o'rinda insonning qadrqimmatini uning molu mulki bilan emas, aksincha, u tomonidan egallangan hunarning kishilar maishiy hayoti farovonligini ta'minlashdagi ahamiyati bilan belgilanishiga urg'u berib o'tadi.

Yusuf Xos Xojib "Qutadg'u bilig"da insonqadri bilimdonligida ekanligi haqida hikmat borligini quyidagicha ta'riflaydi: "Odamzod naslining ulug'ligi - bilimdon. U aql idrok tufayli ne-ne tugunlarni yechishga qodir. O'quv-idrok va bilim egasi bo'lgan har qanday odam sharaflidir. Bilimni buyuk bil, o'quvni ulug', shu ikkov ulug'lar kishini tulug'" deya uqtirib, har bir kishi tug'ilgan Kundan boshlab zarur ta'lim-tarbiyani olmog'i lozimligini uqtiradi. "Farzandlar tarbiyasi nihoyatda erta boshlanmog'i shart. Shundagina ularning noo'rin xatti-harakatlariga berilishining oldi olinadi", deydi alloma. Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asari Qutadg'u bilig — baxt va saodatga eltuvchi bilim, ta'lim degan ma'noni bildiradi. Demak, asar nomidan ham uning pandnasihatlar, ta'lim-tarbiyaga oid, har tomonlama komil insonni tarbiyalaydigan yetuk didaktik asar ekanligi yaqqol ko'rinib turibdi.

Alisher Navoiy ilmni inson kamoloti uchun eng zarur fazilatlardan biri deb biladi. U ilmni inson, xalqni nodonlik, jaholatdan qutqaruvchi omil sifatida ta'riflaydi. Shunga ko'ra, o'z asarlarida kishilarni ilm-ma'rifatli bo'lishga undaydi. Ilm olish har bir kishining insoniy burchi, deb hisoblaydi. Chunki ilm egallashdan

maqsad ham xalqning, o‘z mamlakatining baxtsaodatli, farovon hayot kechirishi uchun xizmat qilishdan iboratdir, deydi. U o‘zining “Mahbub ul-qulub” asarida ilm o‘qib uni ishlatmagan kishini shudgor qilib dehqonchilik qilmagan yoki urug‘ sochib hosildan bahra olmagan kishiga o‘xshtadi:

Ilm o‘qib qilmag‘on amal maqbul,

Dona sochib ko‘tarmadi mahsul.

Shunday qilib, inson va uni tarbiyalash masalalari Sharq mutafakkirlari va allomalari o‘z asarlarida insonning bilim olishi, hunar egallashi, undagi yuksak ma‘naviy ahloqiy sifatlarni ulug‘laydilar va shunday fazilatlarga ega bo‘lishga barchani chorlaydilar. Ana shu vazifani muvaffaqiyatli amalga oshirish zaruriyati har bir pedagogdan ta‘lim va tarbiya jarayonida bayram tadbirlari, tarbiya soatlarida ushbu merosdan unumli va o‘rinli foydalanishni taqozo etadi.

Yuqoridagi talablarni amalga oshirish uchun quyidagilar tavsiya qilinadi:

Oliy ta‘lim, fan va innovasiyalar vazirligi, ilmiy tadqiqot institutlari xodimlari, universitet, institut pedagoglari tomonidan sharq mutafakkirlari va allomalarining ilmiy meroslaridan ta‘lim-tarbiya jarayonida foydalanishga oid multimediali metodik qo‘llanmalar yaratish va amaliyotga joriy etilishini ta‘minlash, o‘quv dasturlari, darsliklari va o‘quv qo‘llanmalari mazmunida, shuningdek, oliygohlarning ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar bo‘yicha dekan o‘rinbosarlari ish rejalarini mazmunida talabalarni ma‘naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashda sharq mutafakkirlari va allomalarining ilmiy meroslaridan foydalanishga oid multimediali metodik qo‘llanmalardan foydalanish imkoniyatlarini ta‘minlash, sharq mutafakkirlari va allomalarining ilmiy meroslarini o‘rganishga bag‘ishlangan alohida o‘quv fan kiritilishi, buning uchun yangi dastur ishlab chiqilishi va bu fanni pedagogika ta‘lim muassasalarida o‘tilishi masalasini o‘rganib chiqishdan iboratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abu nasr Forobiy. Mukammal ta‘lim haqida risola. – T.: O‘zbekiston FA Sharqshunoslik instituti. Inv. 62385.XXVII.328.var.

2. Tllashev X.X., Kamolova N.K. O‘rta asr qomusiy olimlari va ularning ma’naviy ma’rifiy qarashlari. - T.: “Cho‘lpon”, 2004. - 19 bet.
  3. Sharipov A. Abu Rayxon Beruniy. – T.: Fan, 1999. – B. – 114.
  4. Kaykovus. Qobusnoma. Nashrga tayyorlovchi S.Dolimov. – Toshkent “O‘qituvchi”, 2004. – 153 b.
  5. To‘xliyev B. Xos Yusuf Hojibning «Qutadg‘u bilig» asariga so‘zboshi. Nashrga tayyorlovchi Qayum Karimov. – Toshkent: “Fan” nashriyoti, 1971. - 115-bet.
  6. Aliqulov H. Jaloliddin Davoniy. – Toshkent: «O‘zbekiston», 1992. – 20 b.
- Бахронова, К. Я. ОСОБЕННОСТИ ОТКЛОНЯЮЩЕГОСЯ ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ И МОЛОДЕЖИ. *ВЕСТНИК ИНТЕГРАТИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ*, 40.